

PŘÍSTUPY PRIMÁRNÍ ŠKOLY KE VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH ŽÁKŮ

Alena Nelešovská

Abstrakt

Vzdělávání národnostních menšin je v současné době velmi aktuálním tématem. I nadále se jeví jako zcela specifické vzdělávání Romů. Příspěvek reaguje na vzdělávání romských žáků, v obecné rovině připomíná úkoly základního školství v této oblasti, reaguje na přípravný ročník, pedagogický personál i romského asistenta. Zejména ale soustřeďuje pozornost na přístupy ke vzdělávání romských žáků na školách a uvádí, na základě zkušeností i výzkumných aktivit na primární škole, konkrétní podněty, které by měly zkvalitnit vzdělávání této skupiny naší populace. Autorka klade velký důraz na vzdělávání učitelů a specifické přístupy, které by učitelé měli v praxi využívat.

Klíčová slova: romský žák, vzdělávání, přístupy ke vzdělávání, hodnota vzdělávání, přípravný ročník, pedagogický personál, pedagogický asistent

Hodnota vzdělání se u Romů odvíjí od preferovaných hodnot, jakými jsou zejména hodnoty materiální. Vzdělání v hodnotovém systému Romů bylo v dřívějším období velmi podceňováno. V současné době lze zaznamenat mírný kvalitativní posun při hodnocení významu vzdělání v romské populaci.

Přesto však lze konstatovat, že vzdělávání romských žáků, na které je příspěvek zaměřen, je na našich školách velmi problémovou otázkou. Jejich neuspokojivá vzdělanostní úroveň má nepříznivé důsledky v oblasti sociální, ekonomické i kulturní, prohlubuje skupinové a společenské rozpory a vyvolává značné problémy i z hlediska národnostního porozumění.

Vzhledem k tomu, že většina romských dětí nemá ve svém okolí vzory, které by je motivovaly k vyššímu vzdělání, lze jen stěží předpokládat, že budou samy usilovat o hodnotnější vzdělání.

Jednou ze základních podmínek odstranění společenské nerovnosti Romů je změna filozofie školského systému, který je povinen akceptovat ve výchovně-vzdělávacím procesu přítomnost romských dětí s jejich etnickou, kulturní a sociální odlišností. (Šotolová 2000, s. 36)

Ke stěžejním úkolům základního školství v této souvislosti patří zejména:

- vytvářet příznivou atmosféru pro rozvoj romského dítěte a pěstování pocitu lidské důstojnosti,
- k překonání jazykových problémů a rozdílů v připravenosti na vzdělání zřizovat od prvního ročníku málopočetné vyrovnávací třídy,
- vypracovat a uplatnit projekt tříd pro romské žáky s rozšířenou hudební a pohybovou výchovou,
- v práci školních družin uplatňovat specifické zájmové činnosti pro romské žáky, zaměřené na rozvoj jejich přirozených schopností a zájmů (hudba, tanec apod.),
- podle možností zařadit do jejich učebního plánu výuku romštiny jako nepovinného předmětu,
- zavést do učebních osnov výchovu pro pochopení ostatních kultur a menšin včetně romské menšiny, jejich historie a kultury - multikulturní výchovu. (Rámcový vzdělávací program pro základní školu má multikulturní výchovu obsaženou v tzv. průřezových tématech).

Romské děti jsou dobře přizpůsobeny určitému typu společenství, v němž četná rodina zůstává často silným sociálním základem, a proto se necítí dobře v našich tradičních školských zařízeních, pokud nemají náležité prostředí a podmínky.

Přípravný ročník

Ze zkušenosti pedagogů a výsledků psychologických vyšetření školní zralosti vidíme, že znevýhodnění romských dětí, které přicházejí do prvního ročníku základní školy, se netýká pouze oblasti jazykové, ale také sociální, kulturně-společenské a pohybové. (Šotolová 2000, s. 40)

Vzhledem k výši poplatku navštěvuje mateřské školy pouze nepatrné procento romských dětí a většina z nich je proto odkázána jen na předškolní výchovu v rodinách; ta se však odehrává v podmínkách nevyhovujícího bydlení a životosprávy a neposkytuje dobrou přípravu pro příští školní práci. (Nečas 1999, s. 111)

Jedním z řešení problematiky vzdělávání romských dětí je zřizování přípravných tříd, kde se děti adaptují na nové prostředí a na školní režim. Toto řešení vyplynulo z Usnesení vlády ČR č. 210 ze dne 28. dubna 1993 k situační zprávě o problematice romské komunity. Vláda uložila Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy realizovat opatření k odstranění jazykového handicapu romských dětí, který je jednou z hlavních příčin neuspokojivých výsledků jejich vzdělávání.

Přípravné třídy se nemají zaměřovat jen na osvojení českého jazyka, ale mají také rozvíjet jazyk, kulturu a tradice Romů vůbec. Přípravné ročníky mají být zřizovány při mateřských nebo základních školách jako tzv. přípravné třídy, v nichž by si romské děti osvojily rozmanitými hravými formami český jazyk v rozsahu nezbytném pro výuku v běžných třídách základní školy a získaly i základní dovednosti a návyky. (Šotolová 2000, s. 41)

Úkolem těchto tříd není plnit osnovy 1. třídy základní školy a neměl by v nich ani převládat disciplinární model učení (silná orientace na výkon dětí, dodržování klasické vyučovací hodiny v rozsahu 45 minut, známkování). Výuka by měla respektovat individualitu romského dítěte.

Z celkových závěrů tematické inspekce, kterou provedla Česká školní inspekce, je podstatné zjištění, že existence a práce přípravných tříd je v současnosti velkým přínosem pro bezproblémové začlenění romských dětí do 1. ročníku základních škol.

Pedagogický personál

Z potřeby vyrovnat nedostatky ve vzdělání romské komunity, která byla nejvíce ze všech národností postižena asimilačním tlakem minulého školského systému, vyplývají specifické prvky v obsahu vzdělávání učitelů romských žáků.

Vzdělávání a vzdělání učitele romských dětí

Balvín (1999, s. 50-51) chápe pojmy vzdělávání a vzdělání učitele romských dětí následovně:

- *Vzdělávání* učitele romských dětí jako kultivaci osobnosti učitele obecnými poznatky ze svého oboru rozšířenými o znalosti specifík romské kultury a metod optimální komunikace s romskými žáky a širě s celou romskou komunitou.
- *Vzdělání* učitele romských dětí jako určitý stupeň poznatků ze svého oboru, které jsou organicky spojeny s emocionálním, etickým a axiologickým vztahem k romské komunitě jako nositeli odlišné, ale rovnocenné kultury, kterou učitel musí pro svou práci poznat, aby mohl respektovat situaci romského žáka a z ní vycházet při svém výchovném a vzdělávacím působení na něj.

Obsah vzdělávání a vzdělání učitele, který se zaměřuje ve specifických podmínkách na výuku romského žáka, je možno rozdělit do těchto oblastí:

- *Oblast poznatků* – pro budoucího multikulturního učitele mají svou aktuální hodnotu především poznatky o různých kulturách, mezi nimiž hraje svoji podstatnou roli i kultura romská.
- *Oblast dovedností* – vzdělanost učitele romských dětí by měla spočívat v osvojených poznacích o romské kultuře, ale i ve schopnosti a umění motivovat romského žáka k činnostem v intencích romské kultury, která svými cíli směřuje i k nalézání smyslu života a prosazování obecně platných lidských hodnot.
- *Oblast hodnot* – význam pozitivních vztahů učitele k romskému žákovi se jeví jako jeden z nejdůležitějších faktorů. Nejobtížnější je, aby se učitel vnitřně, eticky vyrovnal s faktorem, že při výuce romských dětí neučí děti svého národa, ale děti národnosti jiné, odlišné, jejich kulturu by měl respektovat a dokonce se podílet na jejím rozvíjení.
- *Oblast vlastností* – jaké vlastnosti by měl mít „multikulturní učitel“, to bude zřejmě stále předmětem pedagogických úvah a praktického ověřování samotných učitelů, kteří stojí tváří v tvář romským žákům ve třídě.

Když chce pedagog pracující s romskými dětmi dosáhnout vysokého stupně úspěšnosti, musí v první řadě poznat psychiku romského dítěte. Ta je odlišná od psychiky ostatních dětí, např. v reagování na školní prostředí, vyučování, na dané problémy a situace. Mezi důležité aspekty při výchově a vzdělávání romských dětí patří i poznání romského jazyka, romské kultury.

Romské dítě je často ve škole neúspěšné, proto je povinností učitele zaměstnat toto dítě tak, aby alespoň částečně pocítilo, co je úspěch ve škole. V didaktickém procesu by

mělo být romské dítě pochváleno již za nepatrný intelektuální výkon. Učitel by měl zachovat ve svých realizačních postojích určitou hierarchii (Štocková 1999, s. 55):

- prvořadá by měla být motivace romského dítěte, pomocí ní můžeme u romských žáků probudit osobní angažovanost, aby sami pocítili potřebu něco vytvořit, vyjádřit se, zaujmout stanovisko. Musíme vycházet z jejich přirozených duševních vlastností s respektováním jejich individuality;
- druhořadá by měla být výchova, protože výchova je to, co v člověku zůstane, když zapomene, co se naučil;
- vzdělání by mělo být až na třetím místě.

Romský pedagogický asistent

Funkce romského pedagogického asistenta v české škole s převahou romských žáků se zrodila z potřeby zohlednit romského žáka. Není to tedy funkce, která by byla do školy vnesena zvenčí. Role romského asistenta učitele romských dětí se objevuje od roku 1993, kdy se začal rozvíjet projekt přípravných tříd. V roce 1997 nastal zlom, funkce romského asistenta již nebyla součástí experimentu přípravných tříd, ale na základě Usnesení vlády ČR č. 686 ze dne 29. října 1997 byla vytvořena ve školách systemizovaná místa pro romské asistenty.

Romům byla tímto dána možnost zapojit se do pomoci při překonávání komunikačních, adaptačních a dalších překážek na počátku školní docházky. Funkci a pracovní náplň romského asistenta stanoví ředitel školy na základě konkrétních potřeb školy s cílem předcházet výchovně-vzdělávacím problémům.

Romský asistent je pomocný pedagogický pracovník, který pod vedením třídního učitele individuálně pracuje s dětmi, pomáhá jim při překonávání jazykových a jiných vzdělávacích obtíží, zprostředkovává spolupráci mezi romskou komunitou a školou, zejména s rodiči žáků, pomáhá v mimotřídních a mimoškolních aktivitách, někteří asistenti vedou na školách pěvecké, dramatické a jiné kroužky.

Romský pedagogický asistent musí být starší osmnácti let a musí mít minimálně ukončené základní vzdělávání. Asistenti musejí úspěšně absolvovat kurz pedagogického minima pro romské asistenty v minimální délce 10 pracovních dní (80 hodin), kde jim jsou poskytnuty základní informace o jejich činnosti a je ověřena jejich způsobilost pro tuto

funkci. Na základě doporučení Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR podávají ředitelé škol žádost o zřízení funkce romského asistenta, a to za předpokladu, že se na škole vzdělává větší počet romských žáků.

Pokud nechceme, aby romští asistenti byli pouze formálními zaměstnanci škol, ale aby se stali potřebnými a užitečnými spolupracovníky učitelů, kteří učí romské děti, je třeba se hlouběji zamyslet nad otázkou, čím a jak mohou asistenti pomoci v nejednoduché práci a poslání, jakým vzdělávání dětí odlišného etnika bezesporu je. (Gorniaková 2001, s. 149)

A jaké jsou zkušenosti na školách? Cílem výchovně vzdělávací práce na školách, které vzdělávají romské žáky, je především posílení sebevědomí romských žáků ve školní práci, zajištění pocitu úspěšnosti na základní škole. S tím také souvisí i vyrovnání rozdílů mezi romskou a neromskou populací, osvojení si požadovaných kompetencí na primární škole a úspěšné zapojování romských dětí do dalšího života.

K aktivitám, které školy ve smyslu uvedených cílů realizují, patří např.:

- Spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou – přeřazování romských žáků do zvláštních škol se musí odehrávat na základě důsledného diagnostického vyšetření.
- Spolupráce s odbornou sociální péčí – učitelé jsou informováni o sociálních a ekonomických podmínkách romských dětí, sociální odbor pak o školní docházce a prospěchu žáků.
- Spolupráce s mateřskou školou pro snazší adaptaci romských žáků na školní docházku. Za tímto účelem jsou zřizovány tzv. přípravné ročníky.
- Individuální přístup ke každému žákovi – při větším počtu romských žáků je zřizována na některých školách samostatná třída pro výuku českého jazyka, matematiky, někde i jiných předmětů. V těchto speciálních třídách je přizpůsoben vyučovací proces potřebám romských dětí (obsah výuky, metody, formy, komunikace apod.).
- Zvýšená pozornost výuce českého jazyka s cílem poskytnout romským dětem příležitost k vyrovnání jazykových nedostatků.
- Vhodná motivace k veškerým činnostem, neodrazující klasifikace, nepřetěžování žáků.
- Respektování hodnot romské výchovy – ideální je dohoda s rodiči.

- Široké spektrum zájmových činností – zapojovat romské žáky do kroužků výpočetní techniky, cizího jazyka, hry na zobcovou flétnu, tanečního, dramatického kroužku apod.
- Pořádání škol v přírodě – pro romské děti je to mnohdy jediná možnost pobytu v přírodě, pravidelného a vhodného denního režimu v podnětném prostředí s odrazovým efektem.
- Permanentní vzdělávání učitelů – je vyžadována dostatečná znalost problematiky vzdělávání národnostních menšin, a to i účasti na kurzech a výzkumných grantech. Záměrem školy a kvalifikovaných učitelů je poskytnutí plnohodnotného základního vzdělání romským dětem.
- Vytvoření příznivého klimatu na škole – odstranění nedůvěry, vhodná komunikace s rodiči romských žáků.
- Tradiční a netradiční akce – např. zahájení školního roku, netradiční zápis, pasování prvňáčků apod. Cílem je vytvoření komunity dětí, rodičů, učitelů a vedení školy, která naplňuje společné cíle.
- Vytvoření vhodného prostředí ve třídě – nábytek, pomůcky, výzdoba třídy apod., výrazně ovlivňuje vztah romských dětí ke škole, k učitelům, ale i k výsledkům učení.

Přístupů školy vzdělávající romské žáky by bylo možné uvést ještě mnohem více. Vše se odvíjí od erudovanosti a tvořivosti učitelů. Samozřejmě nelze opomenout velký podíl těchto inspirativních přístupů ze strany romského asistenta, o kterém již bylo hovořeno. Analogicky, ale i z vlastních poznatků a zkušeností lze využít těchto přístupů i v mateřských školách, které se také stále ve větší míře vyrovnávají s výchovou a vzděláváním dětí z národnostních menšin.

Shrnutí

I nadále zjišťujeme, že škola nehraje v životě romských dětí nijak významnou roli. Jejich rodiče se nechtějí integrovat do většinové společnosti a kontakty s vnějším světem považují za něco, co je obtěžuje. Jakákoliv snaha o vynucení povinné školní docházky je velmi problémová. Romové neuznávají zákony, kromě těch, ze kterých jim plynou výhody.

Rovněž hodnota vzdělání u romských žáků je hodnotou ne příliš preferovanou. Jen důsledná a systematická práce učitelů může tento stav změnit. Samozřejmě i společenské a politické prostředí.

I nadále bude potřebné, aby se učitelé, zejména pak budoucí učitelé, systematicky připravovali na práci s romskými žáky. Nestačí jen teorie, absolvování kurzů, ale důležitá je především skutečná realita, která, bohužel, mnohdy vyznívá značně pesimisticky. Proto je tak nezbytné, aby učitelé uplatňovali přístupy, které podněcují u romských dětí zájem o školu a zvyšují jejich vzdělanostní i socializační úroveň.

Literatura:

Balvín, J. a kol. Romové a pedagogika. 1. vyd. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. ISBN 80-902461-3-3.

Balvín, J. Romský pedagogický asistent a jeho možnosti při výchově romských dětí. 1. a 2. část. Vychovávateľ – časopis pedagógov. September 2000, roč. XLV, č. 1, s. 23-26. Október 2000, roč. XLV, č. 2, s. 26-29.

Cesty k zvyšovaniu socializácie rómskeho etnika. Prešov: PF PU, 2005. ISBN 80-8068-374-3.

Dopita, M., Staněk, A. Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti. Olomouc: VUP, 2004. ISBN 80-244-0952-6.

Edukácia romských detí v európskom kontexte. Bratislava: ŠPÚ, 2002. ISBN 80-85756-70-6.

Gorniaková, A. Romský pedagogický asistent ve škole. In Šišková, T. (ed.) Menšiny a migranti v České republice. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-902462-3-2.

Hornák, L. Rómsky žiak v škole. Prešov: PU, 2005. ISBN 80-8068-356-5.

Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd. Olomouc: Vydavatelství UP, 1999. ISBN 80-7067-952-2.

Portík, M. Determinanty edukácie rómskych žiakov. Prešov: PF PU, 2003. ISBN 80-8068-155-4.

Sekyt, V. Romové. In Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál, 2001, s. 119-125. ISBN 80-7178-648-9.

Šotolová, E. Vzdělávání Romů. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-528-9.

Štocková, J. Učitel' a deti z rómskych osád. In Balvín, J. a kol. Romové a jejich učitelé. 1. vyd. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. ISBN 80-902461-1-7.

Valachová, D. a kol. Vzdelávanie Rómov. Bratislava: SPN, 2002. ISBN 80-8068-152-1.

Zelina, M. Možnosti akcelerácie rómskych žiakov. In Rómske etnikum v systéme multikulturnej edukácie. Prešov: PF PU, 2001. ISBN 80-8063-152-1.

Kontaktní adresa:

prof. PhDr. Alena Nelešovská, CSc.

Vedoucí Katedry primární pedagogiky PdF UP

Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc

e-mail: alena.nelesovska@upol.cz

tel.: 585635101,-02